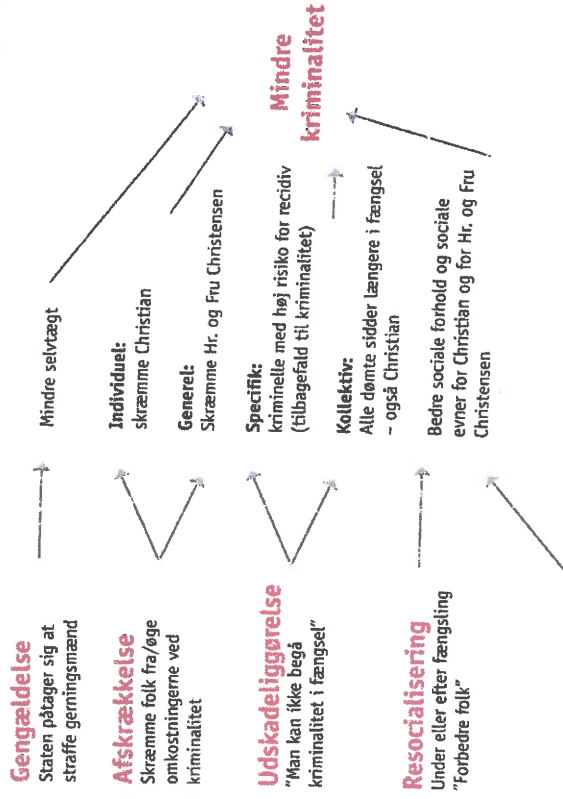

Kriminalisering og legalisering

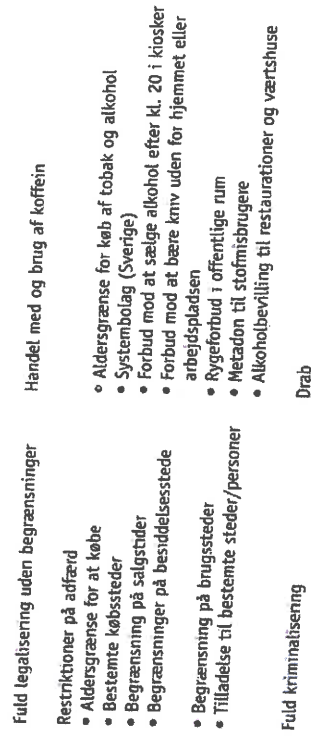
Figur 2a.

Kriminalitetsforebyggelse uden straf

Socialpolitik og arbejdsmarkedspolitik
Undervisning og uddannelse
Sport, kultur og fritidsaktiviteter

Figur 2. Fra legalisering til kriminalisering.

Sociologi: Teori om formål med straf; Straffens rolle i samfundet.
Metode: Operationalisering af begrebet kriminalisering.
Politik: Kriminalisering som politisk værktøj; Politiske partiers synspunkter på straf.

En metode til at begrænse en uønsket adfærd er at kriminalisere den: koble adfærd til en trussel om straf. Men kriminalisering er kun én af en række metoder. Hvorfor straffer vi? Og hvorfor ændrer det sig over tid, hvordan og hvor meget vi straffer?

Formål med straf

Fire formål bliver normalt fremhævet som grunde til at straffe: gengældelse, afskrækkelse, uskadeliggørelse og resocialisering. Gengældelse handler om at etablere den balance i samfundet, som en kriminel handling har forstyret. I stedet for at lade parterne duellere sig frem til en balance, sekundæret af deres venner og pårørende, tager staten over. Hvis staten ikke havde denne rolle, risikerede vi et anarki eller alles kamp mod alle. Jf. bogens indledning kan man sige, at stat og borger har indgået en samfundskontrakt. En del af den kontrakt er statens beskyttelse af borgeren mod andre borgere.

Afskrækkelse bliver også kaldt prævention (altså forebyggelse), men er kun én af mange måder at forebygge kriminalitet på. Afskrækkelse drejer sig dels om at skræmme den almindelige borger fra at begå kriminalitet (generalprævention), dels om at afskrække dem, der tidligere har begået kriminalitet (individual prævention). I forhold til det rationelle perspektiv (kapitel 1) vil det sige, at man prøver at øge omkostningerne ved at begå kriminalitet.

Uskadeliggørelse drejer sig om at forhindre en person i at begå kriminalitet, som regel i en periode. Et eksempel på uskadeliggørelse kan være at sætte folk i fængsel, for at de ikke kan begå kriminalitet imens de sidder der – eller for at gøre det mere vanskeligt for dem. Et andet eksempel er medicinsk kastration, som i en periode skal fratage en mandlig seksualforbryder muligheden for at få erektion.

Resocialisering drejer sig om igen at socialisere den kriminelle til det almindelige samfund. I ordet ligger en forudsætning om, at vedkommende var socialiseret, inden vedkommende begik kriminalitet. Rehabilitering bruges nogle gange som synonym, men betyder reelt at genoprette en persons status i samfundet. Altså at ændre personens status, snarere end at ændre noget ved personens adfærd.

I praksis er det ikke ét formål, der søges opfyldt i den måde, et samfund straffer på. Det er en blanding af de fire formål, og det er forskelligt, hvordan det sker. For hvordan formålene vægtes i forhold til de enkelte typer af kriminalitet.

Samlet set skal kriminaliteten nedbringes gennem de fire formål bag straf, men der er også andre politikområder, der har betydning for kriminaliteten. Det gælder fx socialpolitikken (kontanthjælp, starthjælp, bolig sikring), arbejdsmarkedspolitikken (dagpengeperiode mv.) og uddannelsespolitikken. I økonomiske krisetider gør det en forskel, i hvilken grad arbejdsløse har mulighed for at få økonomisk støtte, og om de fx kan vælge at begynde på en (videre)uddannelse, når der ikke er arbejde at få.

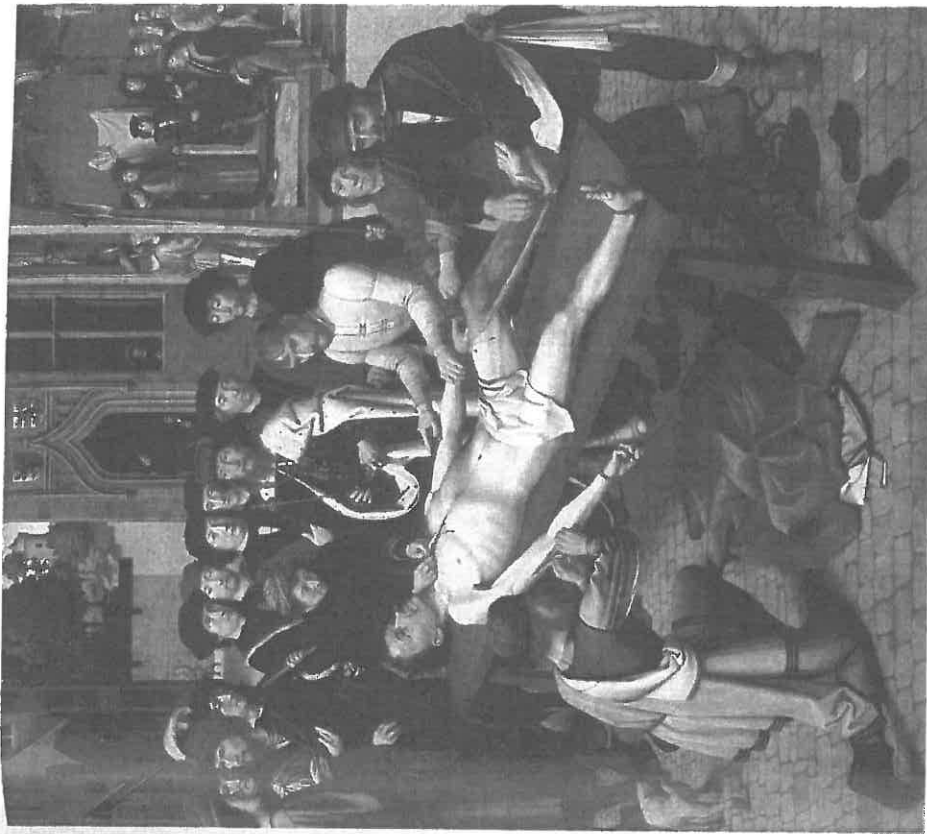
Forbud og straf er én af flere metoder til at nedbringe en uønsket adfærd. Andre metoder kan omfatte at oplyse om konsekvenserne af den uønskede adfærd – at forebygge interessen eller behovet for den uønskede adfærd – at menter til anden adfærd. Hvis man ønsker at nedbringe forbruget af alkohol, kan et incitament være at hæve afgiften på tobak eller alkohol. Hvis man ønsker at nedbringe forbruget af alkohol, behøver man altså ikke at gå så langt som i USA

i 1920'erne, hvor alkohol var helt forbudt.

Bager for smed

Johan Herman Wessel gav et eksempel på behovet for en syndebug:
«Vel er Grovmeden Jens
For al Undskyldning læns,
Og her for Retten selv bekiente,
Han Anders Pedersen til Evigheden sendte;
Men da i vores Bye en Smed vi ikkun have,
Jeg maatte være reent af Lave,
Ifald jeg vilde see ham død,
Men her er to, som bager Brød.»
«Thi kiender jeg for Ret:
Den ældste Bager skal undgjelde det,
Og for det Skedte Mord med Liv for Liv bør
Bøde,
Til velfortiente Straf for sig
Og ligesindede til Afskye og til Skræk.»

Se hele link til hele digtet og illustrationer af det på bogens hjemmeside.

Før fængslet blev et almindeligt middel til straf, var fysisk straf det mest anvendte. Her bliver den korrupte dommer Sisammes flået levende i Gérard Davids billede fra 1498/99.

Bag om de officielle formål med straf – Durkheim

Émile Durkheim (1858 – 1917) så straf som et vigtigt led i at skabe sammenhængskraft i et samfund. Den måde, et land straffer på, er ikke givet fra naturens hånd, og det, der defineres som kriminalitet, er ikke nødvendigvis samfundsskadeligt.

I stedet har straf en vigtig rolle i at skabe sammenhængskraft i samfundet. Kølige og rationelle overvejelser – fx om nytten af en straf – har ikke noget væsentligt at sige. Nej, straf handler om følelser og passion. Når folk reagerer voldsomt og pas-

sioneret over en kriminel handling, fungerer reaktionen til at forstærke de sociale bånd og den fælles identitet. "Passion... er straffens sjæl", og hævn er den primære motivation bag strafhandlingerne."

De voldsomme følelser opstår, når meget fundamentale værdier i samfundet bliver krænket. Disse fundamentale værdier har karakter af noget helligt i det givne samfund. Gennem befolkningens følelsesmæssige reaktion og gennem straffen genbekræftes disse værdier. Hvis krænkelserne gælder mindre vigtige normer, kan man klare sig med andre midler end straf – men ikke når det drejer sig om de fundamentale værdier, det sakrale (hellige).

Durkheims syn på straf er altså fundamentalt anderledes end de begrundelser, der fremgår ovenfor i afsnittet om formål med straf. Hans teori om straf bliver nogle gange kaldt en syndeubuketeori. Kriminalitet er *nødvendig* for et samfund. Dels er processen omkring kriminalitet og straf med til at skabe sammenhængskraft, ved at de fundamentale værdier bekræftes. Dels er straf med til at skabe ensartethed i samfundet, idet det retter sig mod dem, der går ud over eller ved siden af den fælles bevidsthed. Med Durkheims ord:

"I dette lys ser kriminalitet fuldstændigt anderledes ud. I modsætning til den nuværende tankegang, så er den kriminelle ikke længere et aldeles u-socialiserbart væsen, en parasit, en underlig skabning, der er placeret i samfundet uden at kunne optages i det. Tværtimod spiller han en vigtig rolle i det sociale liv. [...] Hvis kriminalitet ikke er sygelig, kan formålet med straf ikke være at helbrede den, og straffens sande funktion må findes et andet sted"

Faktisk er et samfund uden kriminalitet ikke ønskværdigt for Durkheim. Hvis kontrollen var så streng, at kriminalitet ikke var til stede – så ville samfundet også begrænse potentialet for innovation og fremgang. Det samfund, der fjerner kriminalitet, må nemlig ensarte borgerne adfærd i helt ekstrem grad. I sådan en ensartethed er der ikke nogen, der finder på noget nyt og andelenes – dermed forsvinder muligheden for innovation og udvikling. Som eksempel på denne slags nødvendige kriminalitet bruger Durkheim Sokrates. Hans selvstændige tanker var på en og samme tid en nødvendighed for kommende tiders udvikling – og fundamentalt stødende kriminalitet for det daværende samfund.

Det ændrer sig over tid, hvad der kriminaliseres, og det er et udtryk for en ændring i samfundets *conscience collective* (fælles bevidsthed). Når de fundamentale værdier, det sakrale, ændrer sig, sker der naturligt også en ændring i, hvad befolkningen reagerer på, og hvad der kriminaliseres. Et nyere eksempel fra Danmark er ændringen i synet på vold og seksualforbrydelser i de seneste årtier, jf. kapitlet om ofre.

Bag om de officielle formål – neomarxistisk teori

Marxistisk teori giver ikke kun strukturerede forklaringer på kriminalitet, men også på retssystemets rolle i samfundet. Analyserne findes i neomarxistisk teori, da Marx og Engels ikke selv arbejdede med at analysere retssystemet. For marxisterne er det afgørende, at samfundsinstitutioner – fx retssystemet – er en slags overbygning på et økonomisk fundament. Dette fundament har betydning for,

hvordan overbygningen kan se ud, selvom det ikke bestemmer dens udseende i detaljer. Klassekamp er desuden et fundamentalt begreb. Samfundsinstitutionerne er et led i den herskende klasses arbejde for at bevare sin magt, hvad enten vi taler om det feudale samfund eller det kapitalistiske samfund. Det gælder også retssystemet, som ikke findes alene for at bekæmpe kriminalitet. Det har en mere generel rolle, som også har at gøre med at undertrykke modstand mod den herskende klasse.

Retssystemets rolle bliver beskrevet på tre forskellige måder i neomarxistisk teori. For det første har retssystemet en rolle i forhold til økonomien – eller, med et marxistisk udtryk, produktivkræfterne. Straf og organisering af straf varierer efter behovene på arbejdsmarkedet. Hvis der er underskud af arbejdskraft, bliver fængsler en af flere typer af arbejdskolonier. Hvis der er overskud af arbejdskraft, bliver værdien på menneskelig løn lavere. Der vil være større tendens til fysisk straf, som i de perioder i middelalderen, hvor der både var stort overskud af arbejdskraft og mange hærrettelser. Med et marxistisk udtryk er det den *relative værdi af straffearbejdet*, der er afgørende for straffemetoderne. Hvor meget er straffearbejdet værd for samfundet – brutalt sagt, kan det betale sig at holde folk i live i forhold til at lade dem arbejde i et fængsel?

For det andet er retssystemet en af flere samfundsinstitutioner, der anvendes af den herskende klasse til at undertrykke underklassen. Det er ikke en tilfældighed, at de fleste i fængslerne kommer fra samfundets lavere sociale lag. Det er, fordi straf og fængsler er et værktøj til at undertrykke og disciplinere. I dette perspektiv er det interessant at se på, hvor hårdt forskellige typer af kriminelle handlinger straffes. I den danske debat fremføres det indimellem, at økonomisk kriminalitet straffes meget hårdt i forhold til vold – at penge lader til at veje tungere end menneskers ve og vel. Sådan ser det ikke ud i det marxistiske perspektiv. Tværtimod vil en marxist se antallet af folk i fængslerne fra hhv. over- og underklassen som et bevis på, at underklassens kriminalitet straffes hårdere end overklassens. Ja, retssystemet medvirker til, at den herskende klasse ikke bliver straffet for at tilrane sig værdien af underklassens arbejde.

For det tredje er retssystemet en ideologisk institution, der skal legitimere den eksisterende samfundsorden. Her har den enkelte kriminelle, der bliver pågrebet og straffet, en vigtig rolle i undertrykkelsen af underklassen; han tiltrekker sig opmærksomhed, som ellers kunne rettes mod den omfordeling, der sker til gavn for overklassen. Hver gang en kriminalsag rydder avisernes forsider, er der andre ting, der skræbes længere tilbage i journalisternes og befolkningens bevidsthed. Overordnet set kan kriminalitet og retssager tjene til underholdning, som en slags alternativ "opium for folket".

I den neomarxistiske analyse er det vigtigt at se bag om det billede, der normalt tegnes af retssystemet som en institution, der er gavnlig for hele samfundet. Der er også grund til at være skeptisk over for reformbevægelser og 'humane' fængselspolitikker. Disse er egentlig pynt, der skal gøre det vanskeligere at få øje på systemets virkelige funktion – og som fungerer til at legitimere både institutionen og den eksisterende samfundsorden.

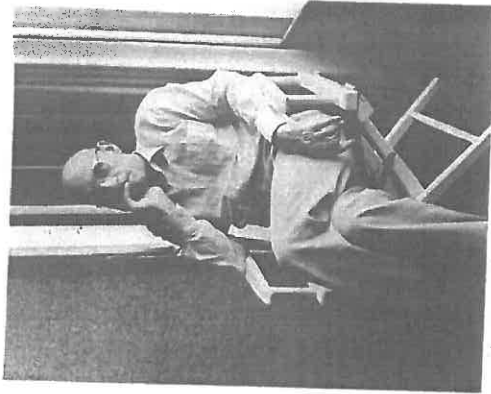
¹ Marx' opfattelse var, at religion var opium for folket: det virkede til at bedøve underklassen og bortside deres opmærksomhed fra deres virkelige situation.

Bag om de officielle formål – Foucault og normalisering

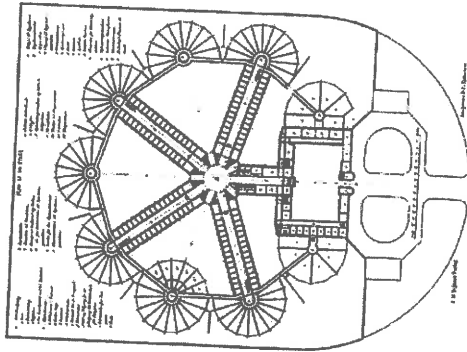
Den franske sociolog Michel Foucault (1926 – 1984) havde også et syn på straf, der adskilte sig fra de officielle formål. I bogen "Overvågning og straf – fængslets fødsel" studerede han, hvorfor man i de seneste hundrede år er begyndt at bruge fængsling i stedet for fysisk straf. Tidligere blev fængsling brugt før dom eller som noget særligt for meget privilegerede mennesker (et dansk eksempel: Leonora Christine), men ellers var fysisk straf det dominerende. Ud over at fængsling ikke tilbyder en underholdende og skrækindjagende opvisning for folket, er det også en dyr måde at straffe folk på. Med et fængsel skal der bruges penge på vogtere, mad mv. i al den tid, hvor fangen er fængslet. Det kunne give mening for få udvalgte, men ikke som en generel strafform.

Det ændrer sig, og Foucault giver sin forklaring på, hvorfor det sker. På nogle måder bygger han videre på Durkheim, på andre måder har hans forklaring meget til fælles med det neomarxistiske perspektiv.

Omdrejningspunktet for analysen er de studier, som filosofen Jeremy Bentham (1748 – 1832) med flere gennemførte i oplysningstiden. Bentham er også kendt som utilitarismens (nyttefilosofiens) fader, men i fængsels-sammenhæng var hans fokus på humane straffe (frem for de groteske fysiske) og på moralsk opdragelse af de kriminelle. Fængslerne skulle fungere som 'moraliske hospitaler'. Ved hele tiden at gøre den kriminelle synlig for fangevogterne og for den kristne gud skulle hans sjæl renses. Den tankegang ligger også bag bygningen af det gamle

Michel Foucault.

Korttegning over Vridsløselille Statsfængsel, som er bygget efter panoptiske principper. Panoptikon betyder 'se alt', og i gamle dage kunne man fra rotunden i midten af fængslet se alt, hvad der skete ude i de fire fløje. I dag er der døre ind til de enkelte etager – og på DR's Hjemmeside kan man få et 360 graders billede af, hvordan det ser ud – der er link i litteraturlisten.

statsfængsel i Vridsløselille (Albertslund), som er bygget efter panoptiske principper. Det vil sige, at fængslet var bygget, så man fra en cirkel (rotunde) i midten af fængslet kunne se alt, hvad der foregik i fløjene.

Denne fængselsfilosofi havde forferdelige konsekvenser for de indsatte, som var isoleret døgnet rundt og bar sorte hætter, når de var uden for cellen. Hættene fik de på, for at medindsatte ikke kunne genkende dem. Deres sjæl blev ikke lutret, tværtimod blev de syge af den behandling, de fik.

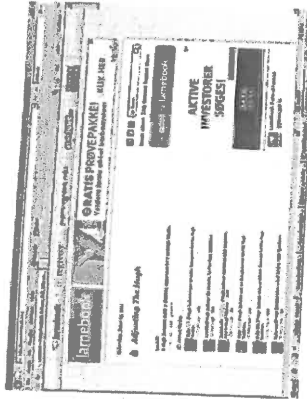
Det er imidlertid ikke konsekvenserne for de indsatte, Foucault virkelig interesserer sig for. Han ser fængslet som den ekstreme version af en række samfundsinstitutioner, som alle har samme mål: at normalisere borgerne.

Rutinerne er grundlæggende de samme på hospitalerne, i hæren og i fængslet. Målet er at gøre borgerne til veldisciplinerede produktionsenheder. De fleste borgere accepterer og påtager sig normaliseringen; de, der ikke gør, bliver indespærret i fængsler og asylir. Ud over fængslerne eksisterede en række forskellige typer af asylir og arbejdslejre, hvor vagabonder, arbejdsløse mv. blev sendt hen, så resten af borgerne ikke så deres livsform som en mulighed. I dag kunne man se aktivering af arbejdsløse som en parallel.

Straf skal altså ikke blot ses i relation til kriminalitet, men også i forhold til den måde, resten af samfundet fungerer på. Det skal ses i relation til de rutiner og adfærdsmåder, der er i andre institutioner, fx gymnaset. Rutinerne i fængslet er mere ekstreme, end de er på gymnaset, men rutinerne begge steder er reelt udtryk for det samme: normalisering af individerne.

Den danske kriminalforsorg har i mange år arbejdet ud fra et grundlæggende princip om normalisering. Det er ikke det samme som Foucaults normaliseringsbegreb. Hos Foucault betyder normalisering at normalisere den enkelte indsatte, patient eller elev. I Kriminalforsorgen drejer det sig om at normalisere forholdene inde i fængslet, ikke den indsatte.

I sidste ende kan man dog godt tolke Kriminalforsorgens princip som en moderne udgave af Foucaults normaliseringsproces.

På Foucaults tid eksisterede panoptikonet i den fysiske verden, fx i et fængsel. I dag udgør sociale medier en ny slags panoptikon, hvor brugerne frivilligt lader andre overvåge sig. For den, der ikke overholder gængse normer, kan reaktionerne komme direkte i kommentarsporet, eller ved at man bliver udstillet andetsteds. Screenshots fra www.lamebook.com